

sincs ennek. Pedig a Kossuth-hagyományok ápolását sokan fontosnak tartják Dabason. Arcmását szobor, nevét utca, művelődési központ (a Széchenyi javaslatára 1837-ben épült egykori nemesi kaszinó), általános iskola és vadásztársaság viseli. Atyja nevére is utca, utolsó lakóházán emléktábla, az állomáson túli sírján emlékmű, a ref. templomban a fia porcelánkoszorúja, a gyóni ev. egyház iratai között Kossuth László haláláról az anyakönyvek eredeti bejegyzése emlékeztet. Példás tevékenységet folytat a hagyományok ápolására a ref. egyház és a város szakmunkásképző iskolája is, melyek fontosnak tartják Kossuth László és a múlt századi dabasi hősök sírjainak ápolását. Az utóbbi, Kossuth Lajos halálának centenáriumán ennek az eszmeiségnek jegyében vette fel Kossuth Zsuzsanna nevét. A megtörténetek mégsem lehet meg nem törtéنتé tenni! De azért néha-néha elmondhatnánk: Uraim! Ez az épület, íme, azon a helyen áll, melynek földje Kossuth Lajos lábnyomát őrzi, s amely egykor könnyezni látta történelmünk legnagyobb alakját! Netán egy tábla is emlékeztethetne erre a tényre!

És mi maradt nekünk, -egyszerű- polgároknak? Helyrehozhatjuk-e mi a közelmúlt bűneit? Egy őseredeti nemzeti emlékpark helyett maradt a jövőnek a -kvázi Jubileum-parkja, a megszentelt föld helyén pedig az irodaházakkal beépített mesterséges környezet. Ámde mégis! Ha elmegyünk mellettük, lássunk az ormóttan betontömbök mögé! Millió gondjaink közepette is gondoljunk egy percre a börtönből érkező Kossuthra! Képzeljük el, amint szomorú szívvel hajt fejet egy vörösmárvány oszloppal megjelölt sírhant előtt, mit körbelengenek a májusi orgonák bimbózó fürtjei! Ha a köztemetőben járunk, ne menjünk el közömbösen az emlékmű előtt! Ne sajnáljunk egy szál virágot róla! Ha tehetjük - nem nagy fáradtság - zárandokoljunk el néha-néha a Kossuth-házhoz, s ne felejtjük el megmutatni gyermekeinknek Kossuth turini porcelánkoszorúját sem a református templomban! Merítsünk erőt általuk a történelmi múlt értékeiből, és hogy erőt meríthessünk, ne feledkezzünk meg legszentebb hagyományaink ápolásáról! S akkor hozzánk is szólni fognak Kossuth 1880-ban Dabasra írt gondolatai: *Legyenek önök is, s akik kegyeletes munkájukban részesek, megáldottak, hogy családomnak a szent hely feltalálhatóságát biztosították. Lélekben önökkel leszünk, csak így lehet, csak így szabad lennünk!*

Czagányi László

Móricz Zsigmond Csongrádban

Könyvet lehetne, kellene szerkesztenem Móricz Zsigmondnak Csongrád megyei városokról, községekről szóló írásaiból; itteni barátaival, híveivel váltott leveleiből; naplójának idevágó részleteiből; útjainak hírlapi visszhangjaiból. Ahogyan Kovács Dániel tette (*Móricz Zsigmond és Sárospatak*. Miskolc, 1994), vagy ahogyan szegedi írásait miniatűr kötetbe gyűjtöttem (*Paprikaszagú levegőben*. Szeged, 1974). Hiábavaló munkát végeznék: nem akadna rá mostanság kiadó. Így be kell érnem, hogy egy ilyen könyvnek a vázlatát nyújtsam: nem is dió-, hanem mogyoróhéjban (*in nuce*) fölsoroztassam adalékaimat Móricz Csongrád megyei kapcsolatairól.

Makó

1908 nyarán Móricz édesanyja a budapesti Szent István kórházban Hirschler Ágoston főorvos osztályán, a belgyógyászatban feküdt. Egy délután, amikor Móricz meglátogatta édesanyját, bekopogott az orvosi szobába. Ott egy magához hasonló korú fehér köpenyes fiatallembert talált, bizonyos Diósszilágyi Sámuel. Találkozásukat a már tekintélyes makói kórházi főorvos, Móra Ferenc barátja, Erdei Ferenc apósa, 1940.

február 25-i levelében idézte Móricz emlékezetébe (*Móricz Zsigmond, a Kelet Népe Szerkesztője*. 1988. 1: 64).

Így kezdődött Móricz Zsigmond kapcsolata a mai Csongrád megyével. Mai – hiszen Makó akkor Csanád megye székhelye volt. Ezzel a levéllel újult meg kapcsolatuk. Miután Diósszilágyi Sámuel Móricz tudtára adta, hogy veje Erdei Ferenc, hívta Makóra: tartson előadást a Református Iskolabarátok Egyesületének áprilisi estjén. Móricz 27-i válaszában elfogadta a meghívást. Nem az apósnak hízelgett, mikor Erdeiről azt írta: „öt respektálok legjobban kortársai között”. Lánya is állította: „Apám őt tartotta leg-többre a fiatal falukutató gárdában, sokat beszélt róla, hozzánk is elhívta” (Móricz Virág: *Tíz év*. 1981. 2: 271). Március 1-jei levelében Móricz nevében Faust Imre azt kérte Diósszilágyi főorvostól, hogy Erdei is szerepeljen vele, és a többi előadó helybeli legyen (Diósszilágyi Sámuel: *Móricz Zsigmond és Makó*. Tiszatáj, 1958. szeptember). Diósszilágyi főorvos 8-i levelében csak Móricz előadását szorgalmazta, más előadót nem akart. 16-án mégis arra kérte Móriczot, hogy Németh Lászlót, aki értesülése szerint szívesen jönne Makóra, hozza magával. Ám 21-én Móricz távirati tömörséggel közölte, hogy egyedül megy. A főorvos két levélben is tájékoztatta vendégét a menetrendről, és tanácsokkal látta el, a szegedi gyors melyik kocsijába szálljon. „Úgy ne járj, mint Tamási Áron, aki Makóra jövet vígan falatozott az étkezőben, és poggyászát elhozták Makóra, őt magát pedig kiskabátban, kalap nélkül elvitték Debrecen felé, és csak késő este vergődött el Makóra.”

Április 6-án a Gazdasági Egyesület nagytermében Erdei Ferenc vezette be az estet: bemutatta Móriczot Makónak, Makót Móricznak. Koppány Gyula református lelkész Ady- és Sinka-verseket mondott. Utána Móricz tartotta meg, mint országos körútjának 44. állomásán, Makón is a fölállítandó népfőiskola megszervezésének „zászlóbontó előadását”. Nagyszerű előadása után helyi előadók zongora- és énekszámokkal szerepeltek, végül pedig Ravasz Dezső polgári iskolai igazgató zárta be az estet.

Móricz Diósszilágyi Sámuel vendége volt, s másnap vele ment a református öregtemplomba istentiszteletre. Utána megköszönte Szirbik Sándornak a kedvére való prédikációt. Érdeklődéssel lapozgatta a mostani lelkész nagynevű elődjének, Szirbik Miklósnak kézíratos krónikáját. Ebéd előtt Diósszilágyi Sámuel értékes könyvtárában böngészett. Arra kérte vendéglátóját, küldjön címjegyzéket azokról, akiknek a Kelet Népe mutatványszámát elküldheti. Diósszilágyi Sámuel 15-én 29 nevet tartalmazó, nagyon tanulságos listát küldött neki. Április végén könyvügnök kereste föl a makói főorvost Móricz 20-án kelt, gépelt levelével: segítse összes művei első sorozatának terjesztésében. Május 8-án üdvözlőlapot küldött barátjának: „Akkora hajszában vagyok, hogy már csak emlékezni tudok. Szeress tovább, ölel Móricz.”

A Kelet Népe június elsejei számának *Szerkesztőségi asztal* című rovatában Móricz megköszönte, és sok idézettel bemutatta Diósszilágyi Sámuelnek a gyomai Kner Nyomdában készített, bibliofil szépségű könyvecskéjét, az *Orvosi intelmeket* (1940). Így zárta: „Köszönöm, Samu, ez jó vót. Jó kis könyv.”

Móriczot foglalkoztatták az új bibliafordítások, s írt is erről a Kelet Népeben. Cikkére hivatkozva Diósszilágyi Sámuel szeptember 2-án elküldött neki egy újabbat, kérve véleményét. Móricznak 4-én csak köszönetre futotta idejéből.

Hosszabb szünet után 1941. április 5-én folytatódott levelezésük: ekkor tért vissza a bibliaügyre: „Most aktuális, olvasgatom.” Móricz már ittjártakor dughagymát kért vendéglátójától leányfalui kertjébe. Diósszilágyi főorvos kora tavasszal küldött is tíz kilót, de Móricz még három kilót kért. Diósszilágyi 9-én el is küldte, s egyúttal érdeklődött a bibliafordítás felől. Később a Kelet Népe szerkesztőségében Móricz egekig magasztalta előtte a makói hagymát, és hálálkodott, milyen jó fajtát kapott tőle. Levelében Diósszilágyi Sámuel szomorúságának adott hangot, hogy a Márciusi Front hajdani harcostársai mennyire torzsalkodnak. Aggályaira Móricz a Kelet Népe május

elsejei számának szerkesztői üzenetében *Dr. D. Valahol magyar gondokban* címmel válaszolt. Vitatta barátjának rossz véleményét „a március ifjakról”, s a viszonyokat hibáztatta tehetetlenségükért. „Éppen az életképesség bizonyítéka, hogy ezek a fiatalok veszekednek.”

Szeptember 24-én Móricz arról tudósította barátját, hogy bibliája állandóan éjjeli-szekevényén van. Kérte, küldjön újabb orvosi aforizmáiból, közölné a Kelet Népében. A betegségével küszködő író október 15-én megint szerkesztői üzenetben válaszolt: „Nevednek leírása már maga fél gyógyulás.” „Nem lehetetlen, hogy váratlanul betoppanok a szegény Móra Ferkó üresen maradt penziójába.” November 17-én Diósszilágyi főorvos aforizmákat küldött, és jelezte, hogy tanulmányt tervez Petőfi követválasztási kudarcáról. Utána folytatja Hollósy Kornéliáról monográfiáját. (Ez posztumusz 1985-ben jelent meg.) Móricz december elsején megint a Kelet Népében üzent; maga is orvosi aforizmat írt, de érvényét kiterjesztette a politikára is: „A fájdalomcsillapítás az emberi kultúra egyik legnagyobb vívmánya. De ne feledd, hogy nem gyógyít. Ne áldozd fel a beteget a fájdalom csillapításával a betegség további rombolásának.”

1942. április 8-án újból tíz kiló dughagymát kért, s megint tervezgette, hogy Makóra utazik. „Makó nagyon titokzatos hely számomra” – írta. Panaszolta, hogy Erdeit több mint egy éve szem elől veszítette; leveleire sem válaszol. 10-én levelezőlapon jelezte, hogy utánnévvel kéri a hagymát. Diósszilágyi Sámuel 13-án értesítette, hogy aznap föladta a hagymát; maga csomagolta, maga szögezte be a ládát, hogy baj nélkül érkezzen meg. Nem utánnévvel adta föl: „mert olyat már mégsem teszek, hogy Móricz Zsigmondnak utánnévvel adjak fel valamit”. Erdeiről megírta, hogy már náluk is csak vendég: „Akkor volt itt utoljára, amikor te Makón jártál.” Két éve otthagya Éva lányát. „Benne valamennyien nagyon nagyot csalódtunk.”

Április 10-i lapja volt az utolsó Móricz makói kapcsolatában. Diósszilágyi Sámuel sem látta többé.

Szeged

Móricz 1913 januárjában járt mint Az Est munkatársa először riportúton Szegeden. Cikksorozata (*A szegedi papucs, A szegedi ember, A szegedi dudás*) azóta összegyűjtött műveinek *Riportok* (1958) című kötetében és említett minikönyvemben hozzáférhető. Juhász Gyula szakolcai száműzetésében olvasta őket. Hazaküldött cikkében (*Szegedi embőr – váradai ember*) visszhangozta is: „Hogy dobog a szívem, hogy lázul a vérem, a magyar délről Tótországba szakadt bennszülött szegedi[nek].” (*Juhász Gyula összes művel.* Bp., 1968. 5: 473). Még ebben a hónapban, 22-én, ott volt Móricz a Nemzeti Színházban Tömörkény István – novelláiból összeszőtt, maga dramatizálta – *Barláglakók* című egyfőlvonásos jelenetének bemutatóján. Tömörkény posztumusz kötetének (*Népek az ország használatában.* 1917) előszavában meghatottan emlékezett ekkori, egyetlen találkozásukra.

Egy évtized telt el, amikor újra Szegedre látogatott, lányával tett alföldi körutazásán, 1923 augusztus végén, Vásárhelyről jövet. Erről a korabeli újságcikkeken kívül főként Móricz Virág könyvéből (*Apám regénye.* 1958) tudunk meg legtöbbet. A Tisza Szállóban laktak, Móricz fölkereste a Somogyi-könyvtárat és a városi múzeumot magába foglaló Közművelődési palotában Móra Ferencet. Nagyon tetszett neki a palota előtti *makai piac*. Bezzeg a könyvtár- és múzeumigazgatónak nem. 1929-ben *Pro domo* című tárcájában föl is panaszolta, milyen méltatlan környezetben áll a közművelődés háza.

1925. szeptember 26-án mutatta be szegedi városi színház Móricz *Sári bíróját*. A jobboldali Szegedi Új Nemzedék támadásai nyomán *a torony alatt is* botrány támadt. A felelősségre vont, begyulladt színigazgató, Andor Zsigmond tüstént levette műsorról, és fogadkozott, hogy többé ilyen nem fordul elő. Juhász Gyula versben állt íróbarátja

mellé: ekkor írta *Móricz Zsigmondnak* című költeményét. A támadás nem fordította el Móriczot Szegedtől. November közepén Mikes Lajos társaságában újra itt volt, a tanyai népélet tanulmányozásának szándékával. Megnézte a színházi előadást, és barátainak, tisztelőinek társaságában a Kassban vacsorázott. „Szegedre jöttem egy kicsit fiatalodni” – mondta most Vér Györgynek. Góth Klárának pedig dedikációt írt *Tavaszi szél* című kötetébe.

1927. január 17-én levélben kérte Juhász és Móra segítségét tervezett fölolvastestjének szervezéséhez. Móra ásatásaira hivatkozva kitért a közreműködés elől, Juhász keltezetlen válaszában lelkesen számolt be Faragó Ödön színingazgatóval, Baróti József főrendezővel, sőt a vásárhelyi előadóest ügyében Szathmáry Tihammal, a szentesi lehetőségekről pedig Lakatos Lajos helyettes polgármesterrel folytatott tárgyalásairól (Rádics Károly: *Móricz Zsigmond levelesládája*. 1993. 102-103). A szentesi előadásból ugyan nem lett semmi, de Móricz és Simonyi Mária március 11-én Vásárhelyen, 12-én pedig Szegeden szerepelt. A Tisza Szálló nagytermében fölvidéki és erdélyi útjának élményeiről beszélt. Naplójegyzeteiben ennyit írt az estről: „Jó. Érdekes volt. De idegen közönség előtt.”

Bizonyára érdeklődőbb, lelkesebb hallgatóság figyelt szavaira 1929. március 3-án, amikor a református egyetemi hallgatók Lorántffy Zsuzsanna Egyesületében Bornemiszsa Péter *Elektrárjáról* beszélt. 1930. március 12-én mint a Nyugat szerkesztője járt Szegeden. Vér György este a Tisza éttermében Móra Ferenc, Szalay József, Mészöly Gedeon, Bakó László és Tarnay Ernő társaságában találta. (Juhász Gyula pár nappal előbb tért haza az idegklinikáról Fodor utcai remeteségébe.) Az *Úri muri* bemutatójáról és a tervezett Nyugat-estről tárgyaltak. A színházi bemutató ugyan elmaradt, de április 6-án – megint a Tisza dísztermében – Móricz vezette be folyóiratának neves munkatársait: Babits Mihályt, Kosztolányi Dezsőt, Gellért Oszkárt, Schöpflin Aladárt és a másnap Vásárhelyen is velük együtt föllépő Bibó Istvánt. Simonyi Mária verset mondott.

Ezen az őszön mégis lett Móricznak Szegeden színházi bemutatója: szeptember 29-én a *Légy jó mindhalálig* került színre. A szerző megnézte; az előadás több részlete – mint a Szegedi Napló munkatársának mondotta – jobban tetszett neki a fővárosinál,* de panaszolta, hogy félház volt, és a kulturális tanácsnok is elment az első fölvonás után a fodrászok bankettjára. Móricz, szokása szerint, szétnézett a városban is. Tapasztalatairól folyóiratában, a Nyugat október 1-jei számában, *Mai napok* című sorozatában számolt be. „Harmincéves adósságom, hogy még ma sem ismerem a szegedi Alsótanyák népét” – írta ekkor, s már érlelődött benne a *Rózsa Sándor* terve. Első jele ennek *Pej paripám, Pejko* (1918) című elbeszélése, amely ihletését Tömörkény betyártörténetének (*Szökés a bitófa alól*, 1898) köszönhette. A *Barbárok* (1931) szintén szegedi ösztönzésekről tanúskodik: Móra István novellájának (*Párbaj*, 1898), Reizner történeti esszéjének (*A kecskeméti banda*, 1899), Edvi Illés István memoárjának (1923⁴) ismeretéből táplálkozott, s vált egyéni remekké. Kosztolányi és Bálint György egyaránt Móricz elbeszélőművészetének csúcsaként méltatta, s Jancsó Miklós legjobb filmje, a *Szegénylegények* (1965) is sokat köszönhet neki.

Móricz 1932 karácsonya előtt két napra ismét Szegedre jött. Buday Györgyöt kereste meg: a Szegedi Fialok Művészeti Kollégiumának vezetője ekkoriban néhány írásával szerepelt a Nyugatban. Tolnai Gábor emlékezése szerint Bagits Rozál Tisza-parti halászeszárdájának asztalánál Radnóti is ott ült a vacsorázó társaságban. Buday cikke a tanyai agrársettlemetről a Nyugat januári számában jelent meg.

1936 augusztusában a paprikatermelők viszonyait tanulmányozta. 24-én Simonyi Máriának írt levelében panaszolta: „Szombaton egy tanyai rossz úrivacsorán voltam, és este 8-tól éjfélíg egy szót sem szoltam” (Móricz Lili: *Kedves Mária!* 1973. 291). Két riportban számolt be a szentmihályteleki és röszei paprikatermelők gondjairól. Sze-

gedi paprika címmel a kistermelők akkor megalakított értékesítési szövetkezetével kapcsolatos aggályokat, a nagykereskedelem és az állam ellenérdekeltségében rejlő veszedelmeket tolmácsolta. *Paprikaszagú levegőben* című másik riportjában a paprikahasítás, -őrlés emberi vonatkozásai érdekelték. A társadalmi gondokon kívül az is figyelemre méltó, hogy ismét emlegette Rózsa Sándort: a hely szelleme megihlette, és megint foglalkoztatta a *Rózsa Sándor* megírása. Röszkén Kopasz Antal (1887-1938) plébánostól hallott törtériákat, amelyek fölpiszkálták képzeletét.

Októberben – mint a Délmagyarország 11-én írta – „egy napra megint feltűnt a szegedi világban Móricz Zsigmond”. 2-án a Somogyi-könyvtárban jegyzeteket készített noteszába a *Rózsa Sándor igaz történelmi naptára az 1902. évre* című szegedi kiadványból (Móricz Virág: *Móricz Zsigmond szerkesztő úr*. 1981 2: 316). Valahányszor Szegeden járt, mindig eltöltött legalább egy napot, néha egész hetet a Somogyi-könyvtárban a betyárok bűnperének s hasonló érdekes okmányoknak olvasásával (uo. 298). 27 tételből álló helytörténelmi irodalmat írt össze és tanulmányozott a múlt század paraszti életmódjáról (uo. 331).

1940. január 12-én Vásárhelyről jövet a Bethlen Gábor Körben *Irodalmi és magyar sorsproblémák* címmel adott elő. Itt találkozott Bálint Sándorral (1904-1980), a szegedi népelet legkiválóbb ismerőjével. A katolikus néprajztudóst nem feszélyezte, hogy a református egyetemi hallgatók helyiségébe menjen el az írot meghallgatni. Még aznap előadást tartott Móricz a Református palotában is *A magyar élet sorsdöntő problémái* címmel. Ennek előkészítéséül még újév napján levelet írt Bakó László lelkésznek: „Kik azok, akik Szeged problémáinak megírására hivatottak? s méltók? Azokkal szeretnék összejönni és megindítani az igazság kitisztázásának útját.” (Móricz Virág: i. m. 2: 268). Vagy ennek, vagy az előző előadásnak a végén Bárkányi József (*1912) amatőr szobrász, művésznevéen Sárkány József, megkérte Móriczot, hogy megmintázhassa, érmet készíthessen róla. El is készült vele, és megküldte Móricznak. Az író február 27-én köszönő levelével együtt elküldte az éremverőnek az *Életem regénye* (1939) dedikált példányát ([Polner Zoltán] Pr. Z.: *A Móricz-portré – „kiegészítél”*. Csongrád Megyei Hírlap, 1979. dec. 24.).

Móricz ebben az évben, 1940-ben, mintegy négyszer járt a városban. Jórészt Bálint Sándor kalauzolásával tanulmányozta az alsóvárosi népeletet, a Rózsa Sándorról fennmaradt szájhagyományt, a nyelvújrást. Megfordult Tápén, Röszkén; Alsókőzponton (a mai Mórahalmon) Balogh István (1894-1976) plébánosnál, a későbbi politikus „Balogh pátemál”. Bálint Sándor elvitte öreg nagynénjéhez, Balogh Ágneshez (1861-1946), a *Rózsa Sándor* legfőbb hagyományforrásához. A szegedi népryelv minden szépségével és egyszerű emlékezettel megáldott kofaasszonyt Móricz később is fölkereste Londoni körút 30. sz. alatti lakásán új adatokért vagy egyszerűen csak pihentető beszélgetésre. *Ágnyás ángyorról* színes, humoros elbeszélést is írt *A szegedi kufa* címmel, és első változatát szeptember 8-án föl is olvasta a rádióban. Kibővítve a Hídban jelent meg (vö. Móricz Virág: i. m. 2: 389-390). Ugyancsak gyakran megszállt Bálint Sándor édesanyjánál, özvegy Bálint Sándornénál (1865-1945) Alsóvárosban, Bálint Sándor szülőházában (Pálffy u. 72.). „Még most is a számban van az íze a jó birkahúsos kásának – írta 1940. szeptember 21-én vendéglátójának. – Nem győzőm emlegetni a szögedi jókat. Elseje után újra készülök arrafelél” (Bálint Sándor: *Móricz Zsigmond Szegeden*. Délvidéki Szemle, 1943. 311).

Nagy élményt jelentett a kálvinista Móricz számára augusztus 5-én az alsóvárosi *havibúcsú*. Előestéjén Bálint Sándor megmutatta neki a templomot, a ferences rendház egyháztörténelmi kincsekben gazdag (a Mátyás király palástjából készült miseruhát is őrző) múzeumát. Másnap Móricz megrendülten nézte a hatalmas búcsújáró sokaságot. Bálint Sándor édesanyjának *búcsúfiát* vett: a *Kis lelki manna* című imakönyvet ezzel a dedikációval adta át: „Kedves Anna néném sok boldog havi búcsút érjen. Szeged 1940. Tisztelettel Móricz.” Élményeit beleírta a *Rózsa Sándor* első kötetébe.

1940 októberének végén bevette magát a nagyjállomással szemben levő Európa Szállóba, s napi tíz órát dolgozva írta, írta a *Rózsa Sándor a lovát ugratja* fejezeit. „Egyedül Ágnis nénit kereste fel, és hozzánk jött ebédelni, amikor szívesen eltársalgott velünk, és megbeszélte azokat a kérdéseket is, amelyekre a feleletet tőlünk várta” – emlékezett vissza Bálint Sándor.

1940-ben a Kelet Népe szerkesztőjeként két levelet is írt Szegedre Krammer Jenő (1900-1973) gimnáziumi tanárnak, a Dugonics Társaság titkárának. Bizonyára Bálint Sándor közvetítésével ismerkedett meg szegedi napjaiban Sz. Szigethy Vilmos (1877-1956) főlevéltárossal. Kérésének tehetett eleget, amikor szeptember 5-én értesítette, hogy sikerült fölhajszolnia számára Reizner János várostörténetének kifogástalan, új állapotban levő példányát. Egyúttal írást is ajánlott a Kelet Népe számára: hozzászólást a népi problémához, és (hivatalnoki függőségére tekintettel névtelenül) „hűsbavágó szegedi adalékokkal” is szolgálja. Decemberben Sík Sándor (1889-1963) egyetemi tanár kért Móricztól önéletrajzot és vallomást hallgatói számára. Az író régi tisztelőjének írta magát, s megvallotta, hogy művei közül a *Boldog ember* nőt legjobban a szívéhez: „ez az a magyar könyv, amelyet legtöbb kilátással lehetne Nobel-díjra ajánlani” – írta.

Nyilván Erdei Ferenc közvetítésével ismerte meg Reitzer Bélát (1911-1944). Ő adta kölcsön Móricznak Reizner várostörténetét; 1942-ben kérte vissza őket. 1941-ben elküldte Móricznak tanulmányát, ismertetését kérve a Kelet Népben.

1941 áprilisában megindult a korrektúrák vándorlása Leányfalu és Szeged között: a nyelvjárási alakok helyesbítése végett. A kiadó sürgetése, hogy a regény a könyvnapokra megjelenhessék, megakadályozta, hogy ezt következetesen végigvigyék: innen van, hogy maradt benne sok ő-zésbeli képtelenség (Péter László: *A Rózsa Sándor nyelve. Szegedi örökség.* 1983. 330-350).

Nyáron Móricz hozzálátott a *Rózsa Sándor* második kötetének írásához. Folyton készült Szegedre, de a hajszolt munkatempó nem engedte. November 15-én megköszönte Vér Györgynek róla írott cikkét (*Móricz Zsigmond a szegedi Tündérkertben.* Délmagyarország, 1941. nov. 1.). „Első hír Szeged felől – írta. – A napokban, úgy remélem, ismét bekukkantok az őszi esőt nézni a pusztán. Mindig csak napfényben láttam eddig.” Bálint Sándoréknak írt utolsó levelében, 1942. április 27-én jelentette, hogy a második kötetből már csupán mintegy száz lap megírása van hátra. El is készült május elsejére (Móricz Virág: i. m. 2: 466). „Csak az bánt, hogy még mindig nem tudok elmenni Szegedre” – írta Bálint Sándoréknak. „Majd a harmadik kötethez azonban le kell költözni Szegedre hosszabb időre, mert azt a szakaszt a helyszínén akarom megírni, maga az esemény is sokkal jobban a helyhez van kötve, mint a mostani kötet, ami az ország dolgát tárgyalja, Rózsa Sándor csak ürügy” (Bálint: i. m. 316).

Többé nem jutott el Szegedre, s a halál meggátolta trilógiájának befejezésében is.

Vásárhely

Kortársi emlékezők szerint (Paku Imre: *Vásárhelyi találkozások.* Látóhatár, 1969. 171-178.) Hódmezővásárhelyen először 1914-ben Medgyessy Ferenc társaságában fordult meg: a majolikatelepre látogattak el. Később Móricz Bartos Gyulától, a Nemzeti Színház művésztől megtudta, hogy rokonának, a vásárhelyi Weisz Mihálynak (1871-1936), művésznevén Cseszkó Máténak, a majolikatelep egyik kezdeményezőjének, a későbbi gölöncsérnek érdekes háborús katonalevél-gyűjteménye van. 1915. június 5-én levelében kérte, hogy tanulmányozhassa a leveleket (Rácz Lajos: *Érdekes irodalom-és színháztörténeti relikviák a Bercsényi utcában.* Csongrád Megyei Hírlap, 1978. ápr. 9.). Állítólag Móricz később is megfordult Weisz Mihály Bercsényi u. 30. sz. házában (Varsányi Péter: *Móricz Zsigmond nyomában.* Látóhatár, 1867. 705-711. – Uő: *Móricz*

Zsigmond és Vásárhely. Csongrád Megyei Hírlap, 1979. jún. 26.-júl. 1.). Paku szerint 1918. évi vásárhelyi látogatását dedikált kötet tanúsítja.

A háború és a forradalmak után Móricz 1923 augusztusában, említett alföldi körutazásuk alkalmával járt Vásárhelyen. Ekkor ismerkedett meg Endre Béla festőművésszel. Erről később a róla írt nekrológiájában (*Szív és ecset*, 1928) emlékezett meg: a Fekete Sas udvarában lépett asztalához „egy szelíd, szőke, kék szemű, halvány, álmagtag férfi”. Móriczot kellemesen lepte meg, hogy fölismerte. A festő feleségével volt, s az asszony egy kiskocsmában, ahová átmentek, gyönyörűen dalolt, és Móriczot is megtanította egy vásárhelyi nótára. Másnap az író meglátogatta őket „kedves, kissé fantasztikus otthonukban”. Később Móricz a feleségét is elvitte Vásárhelyre, és a közismerten tartózkodó Janka is összemehedett Endréékkel (Péter László: *Vásárhely dicsérete.* Csongrád Megyei Hírlap, 1959. nov. 8.).

Fölkereste Móricz a levéltárat is. Molnár Mihály főlevéltárnoknak elmondta, hogy szeretne a közeljövőben Vásárhellyel foglalkozni, de Szeremlei Sámuel nagy munkájának (*Hódmezővásárhely története.* 1900-1913) csak első kötete van meg neki; szeretné megszerezni a további négyet is. Mint kiderült, az első kötetet is most kapta – Endre Bélától. A főlevéltárnok előterjesztésére a városi tanács szeptember 1-jén ingyen megküldte Móriczknak a kért köteteket. Kérdés, megküldte volna-e, ha tudja, hogy másnap, 2-án megjelenik Az Estben Móriczknak *Ez a magyar kultúra!* című cikke. Ebben a vásárhelyi könyvesboltban szerzett keserves tapasztalatát írta meg: „Hódmezővásárhelyen ez év augusztus havában egyetlen könyvet sem adtak el...” A Vásárhelyi Reggeli Újságban 8-án és 9-én Fejérváry József (1874-1960) szerkesztő mentette és magyarosította a helyzetet. Móricz 21-én köszöntö meg Vásárhely ajándékát, lelkesen méltatva Szeremlei munkáját, amelybe egy hete belemerült, és amely Vásárhelynek, „Attila hajdani székhelyének” múltjába varázsolta, s „ami – úgymond – remélem, irodalmilag nem lesz terméketlen hatás” (Varsányi Péter: *Egy Móricz Zsigmond-levél.* Irodalomtörténeti Közlemények, 1973. 455-456. – Herczeg Mihály: *Vásárhely ajándéka Móricz Zsigmondnak.* Csongrád Megyei Hírlap, 1976. júl. 25.). Október 1-jén Móricz Leányfaluból megküldte Endre Bélának a *Sárvány* dedikált példányát. Vele később is (1924, 1927) levelezett. 1927. március 11-i vásárhelyi estje elé 9-én Endre Béla írt beharangozó cikket. Móricz ekkor már második feleségével, a színművész Simonyi Máriával jött. Előtte február 27-én ő maga szerepelt a Vásárhelyi Reggeli Újságban *A vidéki közönség* című cikkével. Egy év múlva már említett nekrológiájában búcsúzott a szeretetreméltó Endre Bélától.

A Pesti Napló 1927-ben közölte folytatásokban az *Úri murit*; a következő évben jelent meg könyv alakban. Ennek részben élményanyagát, de mindenképpen női főszereplőjének, Rozikának modelljét ekkoriban találta meg Vásárhelyen. „Az utcán fogott meg olyan igazi Rozika-szavakkal, amik megállítottak az utca közepén, s elmentem vele egy garniba, és néhány együttlét alatt kibeszéltettem belőle azt a kis életet, amit szó szerint megtalál a regényben” – vallotta meg Móricz Kardossné Magoss Olgának (Móricz Virág: i. m. 1: 623-624, 645).

1930. március 13-i vásárhelyi látogatásáról a Vásárhelyi Reggeli Újság a részletek ismertetése nélkül tudósított. Április 7-én viszont a Nyugat íróinak estjén többbedmagával volt itt, és fölolvasta *Ebéd* című novelláját. Babits Mihály, Kosztolányi Dezso, Gellért Oszkár, Schöpplin Aladár mellett a helyinek számító Bibó Lajos és a valóban helyi Szathmáry Tihamér (1869-1934), valamint Simonyi Mária szerepelt.

1933. augusztus 5-én három napot töltött Móricz Vásárhelyen; járta a határt, tanulmányozta a tanyákat, a cséplőmunkások viszonyait. Útjának terméke a Magyarország 13-i számában *Bolond kocsí, pávafarkú traktor stb.* című riportja. Ekkor ismerkedett meg a kopáncsi mezőgazdával, Kováts Jenővel (1882-1959). Azt írta róla: Kováts Jenő maga is unikum, aki ilyen gyümölcsöst teremtett Kopáncson (Móricz Virág: i. m. 2:

269). A belterjes növénytermesztéssel mintagazdaságot teremtő képzett és művelt birtokos Móra Ferencet is barátai közé számíthatta. 1928 júniusában értékes V. századbeli leleteket vitt be a szegedi múzeumigazgatónak, ő meg kiment hozzá, és a kishomoki földből 29 sírt ásott elő. Utána a környék gazdáinak kérésére rögtön előadást is tartott a kopáncs-kishomoki gazdakörben a leletek jelentőségéről, a régészeti értékek megbecsléséről.

Móricz 1934. március 7-én meglátogatta a Bethlen Gábor Gimnázium egyik óráját, a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetségének székházában a „feleségképző iskolát”, a kéthetes háztartási tanfolyamot. Élményeiről frissen, 24-én beszámolt a Pesti Naplóban *Tananyag lányok számára: az anyagi jellemképzés, fiúk számára: az öngyilkosság ismertetése* címmel. Ez utóbbi témát a gimnáziumban Tacitusnak Britannicus megmérgezéséről szóló szövegei kapcsán tárgyalták. Makai Ödön vendéglátó asztalánál ekkor ismerkedett meg József Attilával. Találkozásukról csak a költő halála után, a Szép Szó emlékszámban (1938) írt. Jellemző, hogy emlékezésének három címet is adott. *Nagyon fáj* a főcím; *Az egyetlen teher: az Élet* az első alcím; *József Attila emlékeztet magamra* a második. Makai Ödönt megkérte, hogy szerezze meg 18-ára, vasárnapra a városháza közgyűlési termét fölolvása számára. 10-én Makai értesítette, hogy a polgármester örömmel és ingyen engedélyezte a termet, de 14-i levelében már az előadás elhalasztását kérte a háromnapos vásár és a vele összekapcsolt frontharcos összejövetel miatt (Rádics: i. m. 187-188). Ez az előadás azután végképp elmaradt.

1936. augusztus 25-én Móricz két napra érkezett Vásárhelyre. A majolikatelepen két kandallót rendelt leányfalui házába, s benézett a múzeumba meg a könyvtárba. A kandallókkal nem volt szerencséje: giccsesnek találta őket, s nem is fűtöttek jól. Újat kért, de a második sem bizonyult gazdaságosnak. 1937. szeptember 12-én e kandallónál fényképezte le Kálmán Kata fotóművészt. Írta is Móricz a naplójába: „ez csak fényképezni való kályha. Nyári kályha. Díszkályha” (Móricz Virág: i. m. 2: 88-92). Kárpótolta viszont a kandallók összerakására jött vásárhelyi munkás: „most ismertem fel életemben először a homéroszi embert ebben a hódmezővásárhelyi munkásban” (uo.) Pompás adatközlőt talált benne.

Október 2-án megint Vásárhelyt volt. Útjának termése három riport is: *Dísztáborozás* (Az Est, 9-én); *Virágos kenderem* (Pesti Napló, 11-én); *Kő helyett téglát* (Magyarország, 30-án). Az elsőben a negyven évvel azelőtti regruták találkozásánál, a másodikban a kopáncsi kenderáztatónál, a harmadikban a vásárhelyi téglagyárban szerzett tapasztalatairól számolt be.

1940. január 10-én részt vett a gimnázium önképzőkörének az egyfölvonásosát (*A fejedelem tánca*, 1928) bemutató előadásán és diákbálján a Fekete Sasban. A Kelet Népe február 15-i számában *Hódmezővásárhelyi jegyzetek* címmel számolt be tapasztalatairól, egyebek közt *Kitűnőek iskolája* alcímmel a tanyai tanulók otthonáról. Cikkéhez megkapta Szathmáry Lajos gimnáziumi tanárnak, az otthon vezetőjének 12-i levelével küldött ismertetését. Ezt 15-én meg is köszönte. Minden bizonnyal adatokkal szolgált a vásárhelyi jegyzetekhez Kováts Jenő is, mert Móricz még látogatása előtt, 3-i levelében ilyeneket kért tőle és ugyanaznap kelt levelében Márton Árpád református lelkészétől. „Azokkal szeretnék találkozni, akik ott lelkük szerint foglalkoznak ezekkel a nagy problémákkal – írta ez utóbbinak. – Kérem, értesítse őket, hogy jövök, s szeretnék tanulni Vásárhely felől.”

Jegyzeteinek az ipariskoláról szóló némely megállapítását Szeghő István igazgató 22-i levelében sérelmesnek találta. Móricz 26-i válaszában bírálatának jobbitó szándékát hangsúlyozta, s elégtételt ígért. 27-én viszont Kováts Jenő véleményét kérte jegyzeteiről. Ebben tanulságos e vallomása: „Én nagyon szeretem a várost és népét és azt a magyar sorsot, ami ott van, de pl. rettenetesnek tartom, hogy a szaporodás úgy megállott” (*Móricz Zsigmond, a Kelet Népe szerkesztője*. 67).

Április 13-án ismét az önképzőkör estjére érkezett – Németh Lászlóval az oldalán. Másnap megint fölkereste a tanyai tanulók otthonát és a tolokocsihoz kötött Vöröss Istvánt (1922-1947). A tehetséges fiatal költő 18-án hálálkodó levélben köszönte meg a „legnagyobb magyar író” látogatását, s azt, hogy versét közölte a Kelet Népében.

1941. február 1-jén Móricz üzenetet küldött a vásárhelyi népfőiskola hallgatóinak. Meghívásuknak betegsége miatt nem tudott eleget tenni, így levelében hívta föl az öt invitáló húsz ifjú figyelmét az összefogás szükségességére. „Nem szabad belefúlni a sárba” – intette őket. „Szövetkezni. Szabad szövetségbe, polgári s nem állami szövetségekbe csoportosítani az erőt” (u. o. 220).

Varsányi Péter kortársi emlékezések alapján úgy tudta, hogy Móricz Zsigmond utoljára 1942-ben járt Vásárhelyen: Bibó Lajost látogatta meg. Ez – tudva, hogy többszöri tervezetése ellenére már sem Szegedre, sem Makóra nem jutott el – aligha valószínű.

Szentes

Rádics Károly föltételezte, hogy 1927 márciusában Móricz – Vásárhely és Szeged előtt – Szentesen is megtartotta előadóestjét (Rádics: i. m. 103). Erős Zoltán a dátumát is tudni vélte: 20-án (*Magyar irodalmi helynevek A-tól Z-ig*, 1995²). Ennek azonban semmi nyoma a helyi lapokban. Az író szentesi kapcsolatai tehát csak négy évvel később kezdődtek. Mégpedig nem az ő jószántából, hanem Csongrád vármegye törvényhatósági bizottságának kezdeményezéséből.

Móricz 1930 novemberében – 1926 és 1927 után immár harmadszor – előadóútra Szlovákiába utazott. Pozsonyból Balogh Edgár (1906-1996) hívására Prágába ment, és előadást tartott a magyar egyetemi hallgatók körében. Előadását *Új szemek, új szavak, új igék* címmel megjelentette a Nyugat december elsejei számában. Az Elan című folyóiratnak adott nyilatkozatában a cseh-magyar közeledést szorgalmazta, és elismeréssel szökött a prágai magyar diákok szociális felelősségérzéséről. Négyesy László (1861-1933) egyetemi tanár a Budapesti Hírlap 1931. február 22-i számában *Nemzeti jelleg és irodalom* címmel a káros és veszélyes „túlcsapongó Ady-kultuszt” bírálta. Móricz a Nyugatban *Az irodalom és a „faji jelleg”* című tanulmányával védelmére kelt egykori barátjának és harcostársának. Szerencsétlenségére ebben ismét megdicsérte a szlovákiai magyar ifjúságot, mégpedig azt állította, hogy magyarabbak, „mint itthon szegény sötétségben és fel nem világosítottásban tartott gyermekeink”. Cikkére elsőként megint Négyesy válaszolt, majd a jobboldali művelődéspolitikai két vezető képviselője, Pekár Gyula és Mlotay István lépett csatasorba. Móricz válaszára szinte az egész hazai sajtó fölbolydult. Április 17-én a „Móricz-ügy” az Országgházban is napirendre került: jobboldali képviselők kifogásolták, hogy a költségvetés támogatta Nemzeti Színház olyan író művét is bemutatja, aki „durva kézzel merte a magyar nemzet önértetét érinteni”. Május 13-án Pakots József Móricz védelmében elhangzott fölszólalására. Klebelsberg Kunó kultuszminiszter békülékeny hangnemben válaszolt (Vargha Kálmán: *Adalékok Móricz Zsigmond csehszlovákiai útjaihoz és kapcsolataihoz*. Irodalomtörténet, 1957. 313-336.).

A „Móricz-ügy” ezzel mégsem zárult le, mert közben, már március 26-án Zemplén vármegye közgyűlése Sátoraljaújhelyen „megbélyegzési” javaslatot fogadott el Móricz ellen, s köriratot küldött a többi megyei törvényhatósághoz, kérve, hogy csatlakozzanak hozzá. Elsőként április 24-én Borsod megye heves vitában tárgyalt az ügyről, de döntését a tényállás tisztázása végett elhalasztotta. Móricz előre értesült a várható eseményről, és másnapra, 25-ére Nyugat-estet hirdettet a miskolci zenepalotába. Az előző napi vitának hála, nagy volt az érdeklődés Móricz és íróársai iránt (Kubinyi András: *A vármegyék támadása Móricz Zsigmond ellen 1931-ben*. Irodalomtörténet, 1957. 337-342).

Másodiknak Csongrád vármegye tárgyalta a Zemplén megyei átiratot. Négyesy László a megye székhelyén, Szentesen született; 1920 és 1922 közt a város kisgazdapárti országgyűlési képviselője is volt; s rokona a polgármesternek, Négyesy Imrének. Már az április 27-i kisgyűlésen a város felsőházi képviselője, a megye volt főjegyzője, majd alispánja, később főispánja, Cicatricis Lajos (1862-1953) támada Móriczot. Böszörményi Jenő (1882-1955) református lelkész javasolta, hogy a kisgyűlés – mint Borsod megye – vegye le a kérdést a napirendről, hiszen meg kell hallgatni a másik felet is. Beszédét Cicatricis Lajos közbekiáltása szakította félbe: „Ki vele a Parnasszusról is! Kutyakorbáccsal!” A kisgyűlés a megbélyegző határozatot pártolólág terjesztette a két nappal későbbi törvényhatósági bizottsági ülés elé (Böszörményi Ede: *Református lelkészek Móricz Zsigmond védelmében*. Református Egyház, 1975. ápr. 1.).

Másnap jelent meg a Pesti Napló első kolumnáján Móricz nyilatkozata: „*Önértében és lojalitásában egyaránt nemes nyilatkozattal fordult a magyar nemzethez Móricz Zsigmond.*” Ám Szentesen ez sem számított. A 29-i közgyűlés még viharosabb volt, mint a kisgyűlés. A tárgyat a kisebbségi vélemény képviselőjeként Böszörményi Jenő terjesztette elő. Azt javasolta: a törvényhatósági bizottság Móricz bocsánatkérő nyilatkozatát vegye tudomásul, és Zemplén megye körirata fölött térjen napirendre.

Cicatricis Lajos hajthatatlan volt: megbocsátásról – úgymond – szó sem lehet. Heves szóváltásba keveredett vele Gilicze Antal (1885-1944) református lelkész, majd fölszóalásában mint „igazi magyar értéket” védelmébe vette az író, sőt azt javasolta, a törvényhatósági bizottság „sürgönyileg üdvözzölje Móricz Zsigmondot”. A vihar lecsillapítására elrendelt szünet után Böszörményi Ede a keresztyéni szeretetre hivatkozva kérte a tárgy levételét a napirendről. A két református papon kívül főként az addig jobboldaliságáról ismert Piroska János (1894-1987) csongrádi polgármester, festőművész állt ki Móricz mellett. Csongrád vármegye törvényhatósági bizottságának közgyűlése végül 46 szavazattal 22 ellen elfogadta Zemplén megbélyegző határozatát! Kívüle csak Jász-Nagykun-Szolnok vármegye csatlakozott hozzá; a többi megye vagy nem is foglalkozott a Móricz-üggyel, vagy napirendre tért a zempléni körirat fölött.

Móricz a szentesi lelkészek kiállításának hírével vehette. Böszörményi Jenőt már korábbról ismerte, mert 1923-ban vagy '24-ben Tahitótfaluban egy diákkonferencián, ahova az író lányával Leányfaluból átrándult, találkoztak. Másnap a hajón együtt utaztak Pestre, és közben a fiatal pap anekdotáival kápráztatta el az író. Föl is ajánlotta őket megírásra Móricznak. Az író ezt a *Magyarok* 6. kiadásának (1925) példányába rótt dedikációban nyugtázta: „Ez a könyv Böszörményi Jenő barátomé s benne külön három darab; sőt öt: *Papnál, Hívek, Az igazi ajándék, A bicska és Fioretti*. Köszönet érte és üdvözlöm, Uram! 1936. május 5. Szeretettel Móricz.” (Böszörményi Jenő: *Kaján-tól Londonig... Tiszamenti kalendárium*. [Szerk. Vargha Balázs.] Szeged, [1947] 1948. 105.) Fiának, Böszörményi Edének pedig később elmondta: „A te családodból való az ország legjobb anekdotázói közül kettő: Szathmáry Tihamér és apád.”

Közben már járt Szentesen: 1935 októberében. A másik baráti pap, Gilicze Antal látta vendégül és kalauzolta. Neki hálából a frissen megjelent, az akkori könyvkiadói szokás szerint 1936-ra előre keltezett *Komor ló* című elbeszéléskötetét adta ezzel az ajánlással: „Gilicze Antal barátomnak szeretettel Móricz 1935. X. 16.”

Bizonyára Gilicze Antal vitte el az író a Lakos Imre u. 1. sz. házhoz, Rátkai Sándorékhöz. Híressé vált, döbbenetes erejű riportjának (*A kubikos*) második mondata így kezdődik: „Ránk bámulnak...” Tehát nem egyedül volt. A munkanélküli kubikos – a világháborúban többszörösen kitüntetett tartalékos tiszthelyettes (ez a mai főtörzsőrmesteri rendfokozatnak felel meg) – tizenegy gyerekével nyomorgott. „Nincs állat, amelyik ezt a nyomort elbírja, az emberen kívül.” Kardossné Magoss Olgának nemcsak képeslapot küldött Szentesről, hanem utána is beszámolt élményeiről. „Amit Szentesen láttam, az felforgatta egész valómat. Ha lehetséges, hallgassa meg mához

egy hétre rádióelőadásomat, arról fogok beszélni” (Móricz Virág: i. m. 1: 572). „Szentesen pl. nagyon szerettem volna, ha Maga velem lett volna. Ha együtt járjuk be a tanyát, vagy legalább ha utána Maga előtt elmondhattam volna, miket láttam...” „Nem bírok belenyugodni, hogy ebben a tejjel-mézzel folyó Kánaánban annyi szegény, kenyér nélküli ember legyen.” „Szentesen legalább ötszáz család van ebben az állapotban” (uo. 575).

Ekkor gyűjtötte utolsó anyagát a másik szentesi kubikosról, a tízgyerekes Töröcsik József-ről írt riportjához is (*A kis fecskék táplálják a családot*). Ekkor tanulmányozta Kis Bálint (1772-1853) lelkész kéziratát, azóta kiadott krónikáját a szentesi református egyház XVIII. és XIX. század eleji életéről, amely egyben gazdag várostörténeti és néprajzi kincsestár is (Kis Bálint: *A békési-bánati református egyházmegye története (1836)*. Békéscsaba, Szeged, 1992.). Ezt is kiaknáztta a *Rózsa Sándor* megírásához, a parasztság társadalmi viszonyainak ábrázolásához. A *Rózsa Sándor összevonja a szemöldökét* című második kötetben a *Bor lelke* című fejezetben a szentesi telkes jobbágyok panaszzóját Rózsa Sándornak küldelmüket az örökváltságért; a *Boldogság* című fejezetben pedig Szödör Oláh István a zsellérek nevében teszi szóvá, hogy az örökváltságon csak a telkes jobbágyok nyertek. Panaszába Móricz a harmincas évek nincsteleneinek keserűségét is beleszötte (Nagyajtósi István: *Szentes a magyar szépirodalomban. Szentesi tanulmányok*. Szeged, 1977. 55-56).

1936 májusában utazott ismét Szentesre. Öt napot töltött itt ezúttal Farkas Béla (1885-?) főispán meghívására. 2-án este a Tóth József Színházban a Magyar Kornélia Kamaraszínháza bemutatta a *Nem élhetek muzsikaszó nélkül* című színművét, leányának, Móricz Lilinek főszereplésével, az író bevezetőjével. A főispánnal folytatott bizalmas beszélgetésekből lesújtó képet kapott a hazai közigazgatási viszonyokról. „A legkisebb tanyai kaszinónak sem lehet egy választmányi tagja sem, ha a főispán nem engedélyezi” – rötta naplójába (Móricz Virág: i. m. 1: 596). „Azt nem írta ugyan meg, miért ment Szentesre, de ki lehet találni – írta a lánya. – Olgáról írt regényt: az úriasszonyról, akibe beleszeret a betyár, s bár viszonzást talál, tüzet s vizet mégsem lehet összeházasítani.” „A *Betyár* – folytatta Móricz Virág – egy grófi kastélyban, a legmélyebb szegénység tekenőjében játszódik: mi lehet ez más, mint Szentes világa...” A *Betyár* még karácsony előtt meg is jelent.

A főispán társaságában látogatta meg Móricz Nagymágoacson gróf Károlyi Imrét (1873-1943), A *kapitalista világrénd válsága* (1931) című, annak idején óriási föltűnést, sőt botrányt keltő politikológiai mű szerzőjét. „Apám számára nagyon hasznos volt a látogatás, a *Betyár* sokat gazdagodott általa. Itt is hallotta azokat az ideges és tehetetlen szociális megfontolásokat, melyeket Olga szokott neki válaszolgatni, s melyek olyan jól álltak Dea grófnénak.”

1940. április 15-én az akkori főispánnak, Szendrei Lászlónak figyelmébe ajánlotta a Kelet Népeben propagált „téglaugyet”. „Hagyd a politikát, építkezz” – adta ki a jelszót, s ennek jegyében terjesztette reformjavaslatait a hasuragazdálkodástól a szénporos téglán át a népfőiskolák szervezéséig. „A szentesi polgármester azt mondta: ha ez a téglavetés bevalik, s valóban meg lehet spórolni a szállítási költséget, az a városnak 600 000 pengő megtakarítást jelent” – írta. A főispánnak küldött leírásból 12 000 példányt nyomtatott és küldött szét minden építésznek, kőművesnek, országgyűlési képviselőnek, főlsházi tagnak, megyei főtisztviselőnek. Soha senkitől egyetlen sor választ nem kapott (Móricz Virág: i. m. 2: 286-287).

Sövényháza

Mai hibás, történetietlen nevén Ópusztaszer jellegzetes figurája volt évtizedeken át Berényi Imre (1872-1947) orvos és gyógyszerész. A világ elleni keserűségét alkoholiz-

musba fojtó külön alakját Kristó Nagy István rajzolta meg; jól ismerte, hiszen rokona: édesapjának nagybátyja volt (Kristó Nagy István: *Cirill herceget vártak: Jött a sövényházi orvos*. Csongrád Megyei Hírlap, 1989. dec. 2.). Féja Géza tőle kapta a legtöbb adatot a Pallavicini-hitbizományról a magyar szociográfiai irodalom klasszikus alkotásához, a *Viharsarok* (1937) lázító társadalomrajzához.

Berényi Imre 1939. december 21-én kereste föl levelével Móriczot. Hallotta hírét a Kelet Népe-nek, s meg akarta rendelni (*Móricz Zsigmond, a Kelet Népe szerkesztője*. 14). 1940. február 17-i levelében lelkesedett a folyóirat 4. számáért: „Fogalmam sem volt, hogy magyarban is van ily nemes gondolkodású írás, ennyire klasszikus színvonalon, mely a magyar nép érdekeit védeni nemcsak akarja, de tudja is.” Kissé zűrzavaros levelében lázadott a fönnálló társadalmi rend, a politikusok („Teleki Pál rendszere”), az angolok, a Pallaviciniek, „az uraság kutyáinak” minősített tanítók ellen. Móricznak azonban tetszett e szertelen elme sziporkázása, mert 1941. november 15-én ő sürgette: „Már régen nem kaptam szokot kedves és kemény leveledet. Igaz, most szelídnek kell lenni, aki élni és írni akar.” A Kelet Népe 1942. január elsejei számában pedig hosszan idézett Berényi leveléből; ösztönözte „erre a világra vonatkozó” emlékeinek papírra rögzítésére; beszámolt helyzetéről („ma jöttem ki a kórházból, s az orvosok három hónapi pihenést követelnek”); terveiről (így Tolnai Lajos *Sötét világ* című önéletrajzi regényének átírásáról). „Leveleidet gondosan összegyűjtöm, ezek valamikor gazdag forrása lesznek a magyar sors útjának.”

Sajnos, Berényi több levele nem maradt meg a Móricz-hagyatékban. Talán nem is volt több. E különös kapcsolatnak ezzel szakadhatott vége.

Szegvár

A *Rózsa Sándor* emlékezetes epizódján (*A szegvári bál*) kívül más itteni kapcsolata is volt az írónak. *A szegvári bál* forrását Móricz Virág Gottlieb Jánosné Lobstein Róza emlékiratában találta meg (Móricz Virág: i. m. 2: 325). Móricz nem járt Szegváron, de Paál Jánosné Mohácsy Viola (*1910) szegvár-nagypusztai „próbaszolgálatra bocsátott állami kisegítő tanító”, fölbátorodva a Kelet Népe cikkein, leírta, és Móricz közölte folyóiratának 1940. február elsejei számában az ottani rettenetes szociális viszonyokat (*Móricz Zsigmond, a Kelet Népe szerkesztője*. 45-46.). „Sajtó útján elkövetett osztályelleni izgatás vétsége” miatt bíróság elé állították. Móricz fogadott mellé védőügyvédet, kegyelmi kérvényt írt a kormányzóhoz, de hiába: az utolsó, decemberi tárgyaláson – Móricz tanúskodása ellenére – a vádiratot „a magyar nemzet hitelsértése” vádponttal megtételezve egy hónapi fölfüggesztett szabadságvesztésre ítélték (Móricz Virág: i. m. 2: 271-273). Fegyelmit kapott, s csak Móricz segítségével jutott utóbb Budatétényben tanítói álláshoz (Mohácsy Viola: *Nem vagyok Mária*. Élet és Irodalom, 1982. jan. 29.).

Móricz Zsigmond szerette Szegedet, szerette Vásárhelyt, szerette Makót. 1923-ban ezt mondta Vér Györgynek: „Debrecenben otthon vagyok, Vásárhelyen nagyon jól éreztem magam, de azt nem tudom, hogy miért nem lakom Szegeden?”

Most itt lakik köztünk. A szívünkben.

Péter László